

ПОНЯТТЯ ІРРАЦІОНАЛЬНОСТІ У НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ

Гусєва Н.Т. Поняття ірраціональності у наукових розвідках. У статті на основі теоретичних розвідок міждисциплінарних знань (психології, соціології, філософії та економічної теорії) розкривається поняття «ірраціональність» у порівнянні із поняттям «раціональність». Явище ірраціональності аналізується щодо міри включення у пізнання когнітивних процесів а також здатності до передбачуваності й ефективності вибору цілей та засобів їх досягнення. Стверджується, що традиційний опис у дихотомічних категоріях поняття «ірраціональність» обмежує розкриття його суттєвих характеристик і приховує інтеграційні ефекти його позитивної сторони. Висувається припущення, що усталеність оцінки ірраціональності, як негативно представленого соціального явища, може бути пов'язано із негативним проявами його соціальних наслідків відповідної поведінки як індивідуальних так і групових суб'єктів.

Ключові слова: ірраціональність, раціональність, мислення, емоційна оцінка, здоровий глузд, повсякденність.

Гусєва Н.Т. Понятие иррациональности в научных исследованиях. В статье на основе теоретических исследований междисциплинарных знаний (психологии, социологии, философии и экономической теории) раскрывается понятие «иррациональность» в сравнении с понятием «рациональность». Явление иррациональности анализируется с позиции степени включенности в познание когнитивных процессов, а также способности к предсказуемости и эффективности выбора целей и способов их достижения. Утверждается, что традиционное описание в дихотомических категориях понятия «иррациональность» ограничивает раскрытие его существенных характеристик и скрывает интеграционные эффекты его положительной стороны. Выдвигается предположение, что устойчивость оценки иррациональности, как негативно представленного социального явления, может быть связано с негативным проявлением его социальных последствий, соответствующего поведения как индивидуальных так и групповых субъектов.

Ключевые слова: иррациональность, рациональность, мышление, эмоциональная оценка, здравый смысл, повседневность.

Постановка проблеми. Прагнення людей до опанування власним життям, пошук засобів передбачення та планування майбутнього проходить наскрізною ниткою через покоління та суспільства. Успішність цього процесу традиційно пов'язують із здатністю людини до раціональних, обдуманих рішень та виборів. Натомість поняття ірраціональності досить часто трактується через протилежну позицію, акумулюючи у собі процес непередбачуваності, неочікуваності та недостатньої обдуманості. Разом з тим, у ситуаціях вибору, що характеризуються психологічним напруженням, ірраціональні рішення можуть набути більшої ваги та значення для подальшого життя не лише людини, а й суспільства загалом. У час розбудови державності України, що вимагає прийняття доленосних рішень, уточнення ваги ірраціональності як у соціальних процесах, так і розбудові власного життя, може послугувати вагомим науковим підґрунтям. Саме ці міркування і обумовили вибір та інтерес до вивчення поняття «ірраціональність».

Аналіз останніх публікацій. Проведений нами теоретичний аналіз показав, що історично поняття ірраціональності вивчалось в контексті бінарної аристотелівської логіки, що ґрунтується на протиставленні в певний момент часу та простору. Тож трактування ірраціональності як протиставлення поняттю «раціональності» видається логічним і зрозумілим. Натомість, в контексті нових досягнень науки таке протиставлення утруднює проведення досліджень, обмежуючи можливість вивчати явище у переплетенні різних ліній їхнього розвитку та прояву. На нашу думку вивчення ірраціональності має більше опиратися на надбання міждисциплінарних знань сфери наукових досліджень. Наш аналіз показав, що найбільш вагомий потенціал вивчення сфери ірраціонального був напрацьований у системі філософських знань, а також у соціології та науках економічного напрямку. У філософії питання ірраціональності розкриваються у працях А. Шопенгауера, Л. Леві-Брюля, С. Тулміна, С. Кьєркегора, А. Івіна, А. Нікіфорова [10], [8]. Широко розкривається співвідношення раціональності та чуттєвості в гносеологічних дослідженнях. Соціологічний напрям представлений у працях М. Вебера, С. Тулміна, Т. Заславської, В. Неміровського, Д. Труфанова, В. Парето, Т. Парсонса, Ж. Тощенко, О. Труфанова, В. Флівберга [1], [17]. Економічні аспекти поняття ірраціональності розкривається у працях М. Вебера, В. Парето, М. Сперова [1], [11]. Дослідженням ірраціональності в психології займались К. Юнг, В. Зеленський А. Бек, Д. Узнадзе [5], [18]. Кожна з наукових дисциплін розкриває свій погляд стосовно як самого поняття ірраціональності, так і підходів щодо його вивчення. Натомість у психологічній сфері цей наявний потенціал наукових надбань недостатньо врахований, що ставить задачу пошуку способу його інтеграції на сучасному етапі розвитку науки, зокрема, засобом звернення до міждисциплінарних знань.

Виклад методики і результатів дослідження. Для проведення теоретичних розвідок щодо тлумачення поняття ірраціональності у психологічній науці ми обрали методи теоретичного аналізу літературних джерел з означеного предмету дослідження. Оскільки поняття ірраціональності вивчається у різних сферах знань, то у своєму дослідженні ми будемо опиратися на принципи крос-дисциплінарних та міждисциплінарних досліджень, що надасть нам можливість як утриматися у полі психологічних знань, так і врахувати потенціал наукових надбань в інших наукових сферах.

Спершу звернемося до етимології самого поняття «Ірраціональність». Воно складається з двох частин «не» та «раціональне», де «раціональне» (*rationalis*) – «пораховане, розумне». Тобто ірраціональне – те, що не є розумним, порахованим та прорахованим наперед (раціональним). Це пояснює традиційно-дихотомічний підхід у вивченні цих понять, де вивчення ірраціональності неможливе без чіткого визначення поняття раціональності, як її антиподу. Разом з тим, проведений нами аналіз наукової літератури засвідчив, що термін «ірраціональність», залежно від об'єкту та цілей дослідника, має багато визначень. Можна сказати, що у науковій літературі існує безліч визначень ірраціональності, кожне з яких відповідає цілям певного наукового напрямку у вивченні цього поняття, викриваючи його аспекти та певні особливості.

Так, з позиції філософських знань вивчення ірраціональності спирається на модель пізнання світу, поділяючи процес пізнання на два рівні, почуттєвий та такий, що опирається на розум, тобто раціональний. У сфері психології поняття «ірраціональність» розглядається щодо міри включення когнітивних процесів з відповідним трактуванням як

процесу емоційного, нелогічного, як продукту установок або хибного пізнання (ілюзорного), містичного мислення. В контексті соціології поняття ірраціональності розкривається крізь особливості реакцій соціальних суб'єктів та вибір ними засобів для досягнення цілей. Велика увага вивченню ірраціональності приділяється в економічній теорії, одним з напрямків якої є поведінкова економіка. Поведінкова економіка досліджує вплив різних чинників, зокрема психологічних, на поведінку людей у різних економічних ситуаціях. Найбільшу цікавість викликають рішення або поведінка, яка не співпадає з прогнозами, що ґрунтуються на раціональній та егоїстичній позиції (класична економічна теорія). Досліджуючи поведінку людей за різних обставин у різноманітних економічних ситуаціях, поведінкова економіка спрямовує свій фокус увагу на виявлення шляхів впливу на цільові групи споживачів з метою корегування їхнього рішення або поведінки на користь конкретних економічних агентів. Таким чином, зберігаючи дихотомічний підхід, економічна теорія трактує раціональність як здатність людини ставити чіткі цілі і обирати найефективніші засоби їх досягнення. Звідси в економіці, «ірраціональність» трактується через відсутність цілей, нелогічність дій та неефективність застосованих методів і використаних ресурсів.

Далі, заради систематизації і аналізу існуючих точок зору на ірраціональність з боку різних дисциплін ми розкриємо більш детально існуючі точки зору щодо цього поняття. При цьому ми будемо традиційно звертатися до поняття «раціональність», беручи до уваги, що поняття «ірраціональності» тісно пов'язане з визначенням «раціональності» і найкращим чином розкривається в їх порівнянні. Так, Н. Мудрагей, посилаючись на Хайдеггера, визначає раціональне як логічно обґрунтоване, теоретично усвідомлене, систематизоване, універсальне знання предмета. Раціональним авторка називає предмет або явище, що підпорядковане якимось законам, узвичаєним правилам, які мають мету та є упорядкованими. Такі предмети, явища або дії можуть бути виражені вербально: інформацію про них можна передати іншому згідно усталеної знакової системи (мова), тим самим надаючи іншому можливість її сприйняти та зрозуміти [10].

У філософії ірраціональне розглядається в двох сенсах. У першому випадку ірраціональним називають те, що за певних умов може бути раціоналізовано, тобто об'єкт пізнання може бути сприйнятим, осмисленим, обґрунтовано вираженим та логічно представленим. Для такого роду ірраціональності в філософії часто застосовується термін «дорациональне». Інший сенс вкладений філософами у другому трактуванні поняття «ірраціональності», як абсолютно непізнаваного і, навіть, недоступного розуму. Існування таких явищ, що не можуть бути раціоналізовані, пізнані науковими методами, як «речі ірраціональні-самі-по-собі», стало основою для формування в філософії світоглядної позиції, яку і отримала власне назву «ірраціоналізм». Найбільш відомими представниками такого світогляду були С. Кьєркегор, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше. Концепція ірраціоналізму полягає в ствердженні неможливості наукового пізнання певних сфер дійсності, які є ірраціональними самі-по-собі. Наприклад, життя, безсмертя, душа, психічні процеси, Бог та релігійні питання. Їх пізнання можливо лише через почуття, споглядання, інстинкти, уяву, осяяння, інтуїцію, як нераціональні засоби сприйняття [10]. Таким чином, ірраціоналізм, стверджуючи існування, недоступних розуму сфер світогляду, ставить під сумнів раціональний характер дійсності.

У концепції «малих перцепцій» Г. Лейбніца поняття ірраціональності розкривається у контексті неусвідомленого. Водночас можливість набути пізнавальній діяльності

характеристик свідомої, як раціональної, досягається завдяки включенню апперцепції у її пізнавальні процеси (зокрема, пам'ять й увагу).

Соціолог В. Неміровський пов'язує раціональне з когнітивними елементами ціннісних орієнтацій, а ірраціональне розглядає, як таке, що базується на афективних елементах. Аналогічний підхід до поняття ірраціональності використовує Т. Заславская. Так, ірраціональними вона вважає афективно-емоційні та наслідувальні реакції соціальних суб'єктів, а раціональними – зважені, продумані дії, пов'язані з усвідомленим вибором. Схожу думку висловлює Ж. Тоценко, який раціональне, як впорядковане і близьке до наукової теоретичної свідомості, протиставляє емоційному, стихійному, як ірраціональному [17].

У контексті вивчення поняття примітивного мислення Л. Леві-Брюль описує ірраціональність як містичне та пралогічне. Пралогічне мислення, в авторському розумінні, не є алогічним чи антилогічним, а виступає таким, що «не прагне», подібно до звичного розуміння процесу мислення, «уникати протиріч» і, більше того, воно навіть їх не зауважує і «відноситься до них з байдужістю» [8].

Поняття «раціональне», як продукт процесу мислення також зустрічається в роботах К. Юнга. Автор вважав раціональним все, що узгоджується з законами розуму і, відповідно, ірраціональним – те, що з ними не узгоджується. Так, мислення і почуття він вбачав раціональними функціями, тому що вони є продуктом роздумів і рефлексії. А такі функції як інтуїція і відчуття, підґрунтям для яких є чисте сприйняття відносив до ірраціональних. У «Словнику по аналітичній психології» В. Зеленський надає аналогічне трактування раціональності як терміну, який використовується для опису думок, почуттів і дій, погоджених з розумом [5]. Подібної думки підтримується і соціолог Д. Труфанов, трактуючи раціональність, як теоретично усвідомлене, впорядковане, що має несуперечливий зміст і протистоїть емоційному, суперечливому. С. Тулмін також визначає раціональність як логічне обґрунтування діяльності [17]. Словник з логіки називає ірраціональним те, що знаходиться поза межами розуму, суперечить логіці і, зазвичай, протиставляється раціональному як розумному, доцільному, обґрунтованому. У сучасному економічному словнику поняття «раціональність» також розглядається з точки зору досягнення мети і трактується як продумане, зважене а також вигідне й доцільне рішення, прийняте на основі вибору при порівнянні варіантів та низки чинників [12]. У контексті такого трактування соціологи Т. Парсонс і В. Флівберг розглядають раціональність, як те, що відповідає істині. Згідно позитивістської теорії дії Т. Парсонса, раціональною можна вважати дію, коли людина володіє науково верифікованим знанням умов ситуації [17]. Економіст М. Саперов визначає раціональну поведінку, як здатність індивіда мати ясні цілі і досягати їх у найкращий спосіб. У свій час Д. Юм трактує економічну раціональність, як вибір оптимальних засобів для досягнення будь якої цілі. Відповідно, економічна ірраціональність – непослідовна (неоптимальна) поведінка, така, що не відповідає потребам людини, і людині це може бути відомо. Такий самий підхід до визначення ірраціональності використовується в соціології, де раціональною вважається дія, яка націлена на досягнення людиною ясно усвідомленої цілі із використанням раціонально співвіднесених засобів її досягнення [1]. На думку соціологів В. Добреньков та А. Кравченко ірраціональна дія не має чітко усвідомлюваної мети і мотиву: вона здійснюється під впливом емоцій. Ірраціональній дії вони протиставляють дію раціональну - спрямовану на досягнення людиною ясно усвідомлюваної мети,

раціонально співвіднесеної з засобами її досягнення [3]. У політиці, говорячи про раціональність, М. Вебер трактує її як точний розрахунок адекватних засобів для заданих цілей і методичне досягнення запланованих результатів. М. Вебер в економічній соціології використовує поняття «ціле раціональна дія», або «формальної раціональності» для опису елементів ринкової економіки і відповідної організації суспільства. Він пов'язує раціональність з «інтелектуальним розумінням», за допомогою якого конструюється зв'язок між цілями і засобами. Натомість ірраціональне в цій теорії – афективні, містичні, традиційні явища. Такі явища соціолог вважає «перешкодами» і «оманами»: вони є головними причинами відхилень щодо дотримання раціональності, вони унеможливають дотримання цілості у перебігу дії раціональності [11]. В. Парето, розглядаючи раціональність як доцільність, поділяв її дії на логічні і нелогічні. В його концепції логічними можна вважати дії, в яких людина усвідомлює співвідношення цілей і засобів досягнення [17].

Продовжуючи цю думку А. Бек в своїй теорії описує процес мислення через три його рівні: довільні думки, автоматичні думки і базові схеми та ствердження. Згідно А. Беку, людина може сприймати інформацію або на одному, або одночасно на всіх рівнях мислення, формуючи свою поведінку згідно аналізу цієї інформації і зроблених на її основі висновків. Вчений вводить поняття когнітивних помилок для роз'яснення причин неконструктивних думок. Вчений називає «ірраціональними» саме спотворені висновки, які не відповідають дійсності і неправильно її пояснюють (неповно, хибно, помилково, дотично, на основі випадковості чи упередженості та згідно раніше сформованих у досвіді схем, які не узгоджені із новою реальністю тощо).

Згідно теорії установки Д. Узнадзе існує два рівні психічної активності: рівень установки, якій характеризується афективними, перцептивними, репродуктивними елементами і рівень об'єктивації, якому притаманні активні форми психічної діяльності, такі як мислення і воля. Таким чином, установка це несвідомі процеси – ірраціональні, а об'єктивація – продукт мислення – процеси раціональні. На думку вченого, повсякденна поведінка керується установками і лише в нетипових ситуаціях, які потребують нових рішень, людина вдається до акту об'єктивації – переосмисленню і аналізу дійсності, що формує, в свою чергу, нові установки. Таким чином, можна сказати, що ірраціональність є притаманною повсякденній діяльності людини [18].

Таким чином наш аналіз показав, вивчення ірраціональності може розширити свій пошук на такі категорії, як «повсякденність», «здоровий глузд» а також «життєвий досвід». Вчені У. Лер і Х. Томе наполягали, що лише вивчаючи повсякденні психічні явища, можна зрозуміти функціонування і структуру психічних процесів. Натомість у трактуванні цих категорій теж можна відмітити дихотомію. Так Н. Еліас розглядав «повсякденність», як втілення ідеологічних, наївних, непродуманих та фальшивих переживань і думок, протиставляючи їй «не-повсякденності» – свідомості істинній та правдивій. Категорія «повсякденність» активно досліджується у сфері гуманітарних наук, зокрема, психології, соціології, філософії. Так вивченням повсякденного займалися У. Лер, Х. Томе, С. Рубінштейн [13], С. Нартова-Бочавер, А. Шюц [14], Н. Еліас, Е. Гуссерль, Б. Марков та ін. У наукових розвідках повсякденність трактується через 1) сферу людського досвіду, що виникає у трудовій діяльності, формується особливою формою сприйняття і осмислення світу, стверджується як впевненість в об'єктивності та самоочевидності світу та його соціальних взаємодій, що, можна розглядати «природною

установкою» (А. Шюц) [14]; 2) форму вираження, що регулюються нормами і соціальними інститутами і проявляються через звички, стереотипи, правила та способи мислення, переживання і поведінку людини; 3) знання об'єктивної реальності, що виступає в специфічно обмежених формах, суб'єктивність яких обумовлена як характеристиками об'єкта, так і суб'єкта пізнання (С. Рубінштейн) [13].

Слід зауважити, що у буденному житті терміну ірраціональність переважно надається негативний відтінок: наголошується на відсутності мисленевого процесу, неефективності, нелогічності, відхиленнях від раціональної норми а також стверджується відсутність зв'язку між цілями та засобами їх досягнення. Так Б. Герт наголошував, що для зазначення ірраціональності переважно використовуються такі епітети, як: «дурний», «навіжений», «безглуздий» і т. п. [2]. Ірраціональності приписуються такі риси як нерозумність, афекти та емоційність, нелогічність, суперечливість та непослідовність, неадекватність та хибність цілей або засобів досягнення. Можна сказати, що ірраціональність виступає у побутовій свідомості суто негативним явищем. Це може вказувати на історично сформований негативний суспільний досвід щодо її прояву у життєвій перспективі людини, що і могло зумовити створення соціальних бар'єрів задля обмеження її впливу та ролі у соціалізації наступного покоління.

Водночас з позиції «здорового глузду» ірраціональність може набувати зовсім інших значень, де вона не протиставляється раціональності, а вказує на певну невідповідність. Так, сенс рішень та дій в житті людини можна розглядати з двох сторін: зовнішньої – пряма раціональність та ефективність, та внутрішньої – ціннісний сенс для кожної конкретної людини, оцінювання себе, своїх дій та рішень, своїх нагальних потреб, що для сторонніх може виглядати нелогічним і абсурдним (ірраціональним). По суті, здоровий глузд є комбінацією раціонального сенсу і властивостей індивідуальності людини, одночасною опорою на логіку, раціональність, інтуїцію, особистий і соціальний досвід, що надає йому внутрішньо суперечливих ознак, практично-ситуативного втілення. У повсякденній поведінці людина керується здоровим глуздом, що переважно базується на внутрішній оцінці, що перевірена набутих чи привласнених життєвим досвідом. Протиставляючись науковому мисленню поняття «здорового глузду», втілюється перш за все у визначенні первинно-значущому у повсякденному практичному житті людини, а не у вивченні самих у собі речей [7]. Втім «здоровий глузд» розглядається як такий, що враховує їхню своєчасність, несе почуття міри та надає орієнтири для розрізнення реальних цілей від фантазій й оперативного реагування на зміну пріоритетів. Здоровий глузд розглядається як прояв особливого складу особистості і особливого характеру її розумової діяльності, як спрямованість на первинну значимість і актуальність об'єктів, процесів, явищ. Та, крім того, як вміння індивіда в повному обсязі використовувати свої розумові здібності при вирішенні життєвих завдань та вирішенні життєвих проблем, як «замкнутість» на реальному житті, у всій його повноті, а не на якомусь її аспекті [7]. Аналізуючи трактування здорового глузду В. Лелеко виділяє таку його вагому складову, як практичний повсякденний досвід, а саме усталені та загальноприйнятні правила, норми, стандарти й цінності. Моделлю здорового глузду, на думку автора, можуть виступати прислів'я та приказки як збірки готових рішень для повсякденних ситуацій, серед яких здоровий глузд дозволяє вибрати із окресленого набору одне із рішень згідно обставин конкретної ситуації [9].

Формуючись впродовж життя людини її практичний повсякденний досвід створює виключно індивідуальну систему знань, умінь, звичок, за допомогою яких людина формує своє особисте світосприйняття та створює процедури його узгодження із оточуючою реальністю. На думку М. Єрмолаєвої не кожний досвід людини можна назвати життєвим, а лише той, який веде до самопізнання і самотворення. Тож авторка визначає життєвий досвід через сенсотворчу структуру особистості, що складається впродовж усього життєвого шляху людини [4]. Наявність життєвого досвіду дозволяє людині творити (складати) свою особисту думку стосовно навколишньої дійсності, своє відношення до певних осіб, предметів чи явищ а також щодо себе. Можна сказати, що життєвий досвід надає людині шанси щодо набуття самостійності у прийнятті рішень. При цьому якість життя людини пов'язується із вагомістю частки у цьому процесі саме розумних дій, висновків та раціонального аналізу щодо життєвих ситуацій. Так С. Рубінштейн зазначає, що за життєвим досвідом деяких людей можна углядіти їхню «здатність» до осмислення життя у більшому плані і розпізнання того, що в ньому є істино значимим, а також не лише знаходити рішення завдань, які ставить життя, а й визначати як самі задачі, так і цілі свого життя, «щоб по-справжньому знати, куди в житті йти і навіщо» [13].

Обмежений життєвий досвід в певній сфері змушує людину покладатись на досвід інших або експертну оцінку (думку) інших, зокрема, у ситуаціях прийняття рішень. І, далі, той самий брак досвіду заважає оцінити наслідки прийнятого рішення. Адже життєвий досвід іншої людини – це система її унікальних уявлень та цінностей, яка може суттєво відрізнятися від уявлень та цінностей оточуючих, окреслюючи її унікальний особистісний простір [16]. Таким чином, один і той самий предмет чи явище в повсякденному житті може мати для кожної окремої людини свій сенс, своє емоційне забарвлення, де раціональне може співіснувати із ірраціональним, розумно-обґрунтоване із емоційно-забарвленим тощо. Іншим варіантом прийняття рішення в ситуації браку життєвого досвіду може виступати суто раціональне рішення, що приймається на основі аналізу ситуації щодо кінцевої цілі, шляху вирішення з конкретним порядком послідовності окремих кроків, аналізу, як кожного з цих кроків, так і результату в цілому. Це потребує як наявності у людини достатніх правдивих і неупереджених знань про предмети, осіб чи явищ задіяних в певній ситуації, так і здатності до розумових дій та неупереджених суджень. Якість аналізу ситуації, що опираються на застосування наявних у досвіді причинних схем, може мати суттєве значення у прогнозованому досягненні поставлених цілей [6, с. 140-153]. У цій ситуації важливим виступає можливість передбачити бажане майбутнє, що приписується саме здатності людини до раціонального мислення. Саме цей аспект трансплюється людським досвідом як бажаний спосіб поведінки і такий, який забезпечує процес обдумування і дій не на основі емоційного відгуку, а на основі прийняття рішення. Таким чином здатність до обдумування поєднується із поняття «раціональність», як більш успішним способом прогнозування свого майбутнього і можливості упередити небажані наслідки поспішних дій. Про це також свідчать такі приказки, як «сім раз відмір, а один раз відріж», «поспішиш, людей насмішиш» тощо. Натомість сучасні дослідження все більше стали приділяти увагу саме інтуїтивним рішенням, які базуються у життєвому досвіді особистості та опираються на нього [6, с. 473-482].

Таким чином поняття раціональності та ірраціональності займає чинне місце також і у теорії прийняття рішення, а також трансплюється у концепціях життєвого шляху

(досвіду, простору) особистості, аналіз яких виходить за межі цієї статті і потребує окремого теоретичного аналізу. Слід відмітити, що ірраціональність, як емоційність, непослідовність, відсутність порядку та системності може набувати позитивного змісту, зокрема у контексті творчості. Саме на цей позитивний аспект ірраціональності, як натхнення та джерела особистого розвитку, вказала О. Крокінская досліджуючи соціальне несвідоме [15]. Таким чином систему координат «раціональність-іраціональність» можна доповнити низкою проміжних позицій, які саме і будуть найбільш впливовими регуляторами поведінки людини і невід'ємною частиною повсякденного її життя, його основною рушійною силою. Ними можуть бути здоровий глузд та індивідуальний життєвий досвід, а також креативність у життєтворчості та прийнятті доленосних рішень. У такому разі видається, що полюсне розведення цих понять не дає повноти їх вивчення і тому потребує цілісного, холістичного їх охоплення з пошуком місця ірраціонального як суб'єктно-індивідуального, ціннісно-емоційного компоненту повсякденних рішень кожної окремої людини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки вище наведеного можна зробити наступні висновки. Поняття «іраціональність» пов'язують із швидкими процесами емоційної оцінки та пізнання, де відсутність послідовності та системності, можуть поєднуватися із наявністю певних шаблонів реакцій, які сформовані індивідуальним досвідом суб'єкта і не завжди можуть піддаватися логіці, прогностиці та пізнанню, набуваючи, тим самим, негативного забарвлення. Таке упереджене сприйняття ірраціональності базується на установці, що для досягнення цілей або результату необхідний виважений алгоритм послідовних дій, кожна з яких служить сходинкою до його досягнення. При цьому втрачається з виду, емоційне внутрішнє сприйняття людиною як самої цілі, так і кожного проміжного етапу; як особистий життєвий досвід результативності подібних кроків в аналогічних ситуаціях, так і груповий досвід подібних ситуацій, що можуть впливати на поведінку людини і її рішення.

Проведені наукові розвідки дозволяють нам сформулювати припущення, що поняття «іраціональність» вказує на інтегруючі характеристики по відношенню до різних явищ, а також на певні психологічні ефекти, як наслідки певних дій та поведінки, як особистості, так і групи. Виокремлення та вивчення цих інтеграційних ефектів може розширити подальше дослідження явища ірраціональності і його ролі у контексті теорії прийняття рішення.

Список використаних джерел

1. Вебер М. Основные социологические понятия. Теоретическая социология: Антология: В 2 ч. / ред. С. П. Баньковская. Москва: Книжный дом «Университет», 2002. Ч.1. 424с.
2. Герт Б. Рациональное и иррациональное в поведении человека. Мораль и рациональность / ред. Р.Г. Аперсян. Москва: ИФРАН, 1995. 197с.
3. Добренков В.И., Кравченко А.И. Социология: в 3-ех томах: словарь по книге. Москва: Социологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова. 2003-2004. URL: <https://www.psyoffice.ru/slovar-s215.htm> (дата звернення: 29.11.2019)
4. Ермолаева М.В. Культурно-исторический подход к феномену жизненного опыта в старости. Культурно-историческая психология. 2010. Том 6. № 1. с. 112–118. URL: <http://psyjournals.ru/kip/2010/n1/29282.shtml> (дата звернення: 29.11.2019)
5. Зеленский В.В. Толковый словарь по аналитической психологии. Издание 3-е исправленное и дополненное. Москва: Когито-центр, 2002. 336с.
6. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решения в неопределённости: Правила и

- предубеждения / ред. Г.В. Суходальский пер. с англ. Харьков: Институт прикладной психологии «Гуманитарный центр», 2005. 632 с.
7. Колесов Д. Психология смысла. *Развитие личности*. 2003. №1. с. 47-76
 8. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление. Психология мышления / ред.. Гиппенрейтер Ю.Б., Петухова В.В. Москва: Изд-во МГУ, 1980. с. 130-140. URL: <http://psylib.org.ua/books/levbr01.htm> (дата звернення: 29.11.2019)
 9. Лелеко В. Д. Культура повседневности. [Электроний ресурс] Санкт-Петербургский ГУКиИ, 2006 URL: <https://scicenter.online/kulturologii-voprosyi-obschie-scicenter/kultura-povsednevnosti.html> (дата звернення: 29.11.2019)
 10. Мудрагей Н.С. Рациональное и иррациональное - философская проблема. Читая А. Шопенгауэра. *Вопросы философии*. 1994. №9. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000371/> (дата звернення: 29.11.2019)
 11. Порус В. Н. Рациональность. Гуманитарная энциклопедия: Концепты / отв. ред. А. В. Агеев. [Электроний ресурс] Центр гуманитарных технологий, 2002–2019 (последняя редакция: 23.04.2019). URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6929> (дата звернення: 29.11.2019)
 12. Райзберг Б. А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. 2-е изд., испр. Москва: ИНФРА-М, 1999. 479 с.
 13. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. В 2 т. Москва: «Педагогика», 1989. Т. 2. 328с.
 14. Руткевич Е.Д. Феноменологическая социология знания. Москва: «Наука», 1993. 270с.
 15. Сикевич З.В., Крокинская О.К., Поссель Ю.А. Социальное бессознательное. Санкт-Петербург: «Питер», 2005. 267с.
 16. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. – 376 с.
 17. Труфанов Д. О. Рациональность как социологическая проблема. постнеклассический (универсумный) поход. Социологические исследования. [Электроний ресурс], 2013 URL: <http://naukarus.com/ratsionalnost-kak-sotsiologicheskaya-problema-postneklassicheskiy-universumnyy-podhod> (дата звернення: 29.11.2019)
 18. Узнадзе Д. Н. Общая психология. / отв. ред.. И.В. Имедадзе, пер. с груз. Е.Ш. Чомахидзе. Москва: «Смысл», Санкт-Петербург: «Питер», 2004. 413с.

References transliterated

1. Veber M. Osnovny`e socziologicheskie ponyatiya. Teoreticheskaya socziologiya: Antologiya: V 2 ch. / red. S. P. Ban`kovskaya. Moskva: Knizhny`j dom «Universitet», 2002. Ch.1. 424s.
2. Gert B. Racional`noe i irracional`noe v povedenii cheloveka. Moral` i racional`nost` / red. R.G. Apersyan. Moskva: IFRAN, 1995. 197s.
3. Dobren`kov V.I., Kravchenko A.I. Socziologiya: v 3-ekh tomakh: slovar` po knige. Moskva: Socziologicheskij fakul`tet MGU im. M. V. Lomonosova. 2003-2004. URL: <https://www.psyoffice.ru/slovar-s215.htm> (data zvernennya: 29.11.2019)
4. Ermolaeva M.V. Kul`turno-istoricheskij podkhod k fenomenu zhiznennogo opy`ta v starosti. Kul`turno-istoricheskaya psikhologiya. 2010. Tom 6. № 1. с. 112–118. URL: <http://psyjournals.ru/kip/2010/n1/29282.shtml> (data zvernennya: 29.11.2019)
5. Zelenskij V.V. Tolkovy`j slovar` po analiticheskoy psikhologii. Izdanie 3-e ispravlennoe i dopolnennoe. Moskva: Kogito-czentr, 2002. 336s.
6. Kaneman D., Slovik P., Tverski A. Prinyatie resheniya v neopredelyonnosti: Pravila i predubedzheniya / red. G.V. Sukhodal`skij per. s angl. Khar`kov: Institut prikladnoj psikhologii «Gumanitarny`j czentr», 2005. 632 s.
7. Kolesov D. Psikhologiya smy`sla. Razvitie lichnosti. 2003. №1. с. 47-76
8. Levi-Bryul` L. Pervoby`tnoe my`shlenie. Psikhologiya my`shleniya / red.. Gippenrejter Yu.B., Petukhova V.V. Moskva: Izd-vo MGU, 1980. с. 130-140. URL: <http://psylib.org.ua/books/levbr01.htm> (data zvernennya: 29.11.2019)
9. Leleko V. D. Kul`tura povsednevnosti. [Elektronij resurs] Sankt-Peterburgskij GUKil, 2006 URL:

- <https://scicenter.online/kulturologii-voprosyi-obschie-scicenter/kultura-povsednevnosti.html> (data zvernennya: 29.11.2019)
10. Mudragej N.S. Raczional`noe i irraczional`noe - filosofskaya problema. Chitaya A. Shopengaue`ra. Voprosy` filosofii. 1994. №9. URL: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000371/> (data zvernennya: 29.11.2019)
 11. Porus V. N. Raczional`nost`. Gumanitarnaya e`ncziklopediya: Koncepty` / otv. red. A. V. Ageev. [Elektronij resurs] Czentr gumanitarny`kh tekhnologij, 2002–2019 (poslednyaya redakczija: 23.04.2019). URL: <https://gtmarket.ru/concepts/6929> (data zvernennya: 29.11.2019)
 12. Rajzberg B. A., Lozovskij L.Sh., Starodubczeva E.B. Sovremenny`j e`konomicheskiy slovar`. 2-e izd., ispr. Moskva: INFRA-M, 1999. 479 s.
 13. Rubinshtejn S. L. Osnovy` obshhej psikhologii. V 2 t. Moskva: «Pedagogika», 1989. T. 2. 328s.
 14. Rutkevich E.D. Fenomenologicheskaya socziologiya znaniya. Moskva: «Nauka», 1993. 270s.
 15. Sikevich Z.V., Krokinskaya O.K., Possel` Yu.A. Soczial`noe bessoznatel`noe. Sankt-Peterburg. : «Piter», 2005. 267s.
 16. Tytarenko T. M. Zhyttieviy svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti. Kyiv: Lybid, 2003. – 376 s.
 17. Trufanov D. O. Raczional`nost` kak socziologicheskaya problema. postneklassicheskij (universumny`j) pokhod. Socziologicheskie issledovaniya. [Elektronij resurs], 2013 URL: <http://naukarus.com/ratsionalnost-kak-sotsiologicheskaya-problema-postneklassicheskij-universumnyy-podhod> (data zvernennya: 29.11.2019)
 18. Uznadze D. N. Obshhaya psikhologiya. / otv. red.. I.V. Imedadze, per. s gruz. E.Sh. Chomakhidze. Moskva: «Smy`sl», Sankt-Peterburg: «Piter», 2004. 413s.

Husieva N. The notion of irrationality in scientific researches. In the article on the basis of theoretical researches of interdisciplinary knowledge in psychology, sociology, philosophy and economic theory the notion of “irrationality” in comparison with the notion of “rationality” is revealed. The appeal to the processes of irrationality is caused by the deployment of numerous social processes under pressure. The purpose of the article is to define the notion of irrationality in terms of different scientific knowledge and to outline the directions of its study in the context of human behavior and decision making. It is argued that in the scientific literature, the phenomenon of irrationality is analyzed in terms of the extent to which cognitive processes are included in cognition, as well as the ability to predict and effectively select goals and means of its achievement. It is associated with rapid processes of emotional evaluation, where lack of consistency and systematicity can be combined with the presence of certain reactions patterns that are formed by the individual experience of the subject and may not always be amenable to logic, and the prognosis of cognition, thereby acquiring negative nuance and pointing to probable life risks. It is supposed that the persistence of the assessment of irrationality as a negatively presented social phenomenon may be related to the negative manifestation of its social consequences of the corresponding behavior of both individual and group subjects. It is concluded that the traditional study of the category of irrationality on the basis of opposition raises questions about the criterion of differentiation, such as: the possibility or lack of cognition itself, correlation with the sphere of conscious or unconscious, logical or illogical. It is argued that such a traditional description of the notion of “irrationality” in dichotomous categories limits the disclosure of its essential characteristics and hides the integration effects of its positive side. The distinguishing and study of these integration effects can extend further research of irrationality phenomenon, as well as its role in the context of decision-making, common sense, the development of daily life and life experience.

Key words: irrationality, rationality, thinking, emotional evaluation, common sense, daily life.